

VÖRÖS BOLDIZSÁR:^{*}
**A magyar köztársaság kikiáltása 1918. november 16-án:
szimbolikus helyfoglalás térben és időben**

Abstract

The proclamation of the Hungarian Republic on 16 November 1918: symbolic reservation in space and time.

The study examines the proclamation ceremony of the Hungarian Republic as a group of symbolic actions taken for reservation of place, which was held after the bourgeois-democratic revolution on 16 November 1918. On the one hand the organizers and the participants of the ceremony performed such a reservation of place that indicated the new political situation by decorating the House of Parliament of Budapest and the surroundings, and by bringing out crowds here to represent „the people”. On the other hand the main speakers endeavoured to define the role of the new system in time as well, and they mentioned certain Hungarian historical figures as progenitors, involving those who participated in the Hungarian revolution and war of independence in 1848/1849. Nevertheless the organizers of the ceremonious marching in of the National Army headed by Miklós Horthy, which was held on 16 November 1919, applied similar elements for the event as in the case of the ceremony of 1918. In 1919 the organizers intended to demonstrate the counter-revolution and the reckoning with the spirit of the Hungarian revolutions of 1918 and 1919.

Besides the specific cases, the analyses illustrate also in general that vast programmes, held for the purpose of symbolic reservation of place, can be directed against each other; even in a way that – or just to achieve the desired effect – they apply similar elements.

Politikai erők, eszméik terjesztése, hatalmuk érzékeltetése és legitimálása érdekében nemritkán alkalmaznak szimbolikus térfoglalási eljárásokat, amelyekkel egy-egy közösség életében kulcsfontosságú területek: így például egy ország fővárosa, illetve legfontosabb közterületei, épületei jelképes birtokbavételére törekednek. Előfordulhat ugyanakkor az is, hogy e politikai erők nemcsak a teret akarják ilyenféleképpen meghódítani, hanem, hasonló megfontolásokból, azzal párhuzamosan, az idő egyfajta sajátos birtokbavételét is igyekeznek végrehajtani: bizonyos történelmi események saját maguk előzményeiként, egyes történelmi személyek saját elődeiként történő felidézésével – ezzel együtt pedig más események és figurák határozott bírálatával, elutasításával. Mindezen célok megvalósítására sokféle eszköz kínálkozik: így, többek között, a különféle politikai jelképek (képek, szobrok stb.) használata; középületek birtoklásának hangsúlyozása; szimbolikus súlyú közéleti beszéd tartása (amelynél különösen fontos az időpont és a hely); jelképértékkel bíró közösségi rendezvények, tömeggyűlések szervezése, lebonyolítása; továbbá új ünnepek kijelölése, már meglévők átértékelése vagy eltörlése. Egyes esetekben a politikai erők ezen eszközök közül egyszerűen többet is alkalmazhatnak céljaik érdekében.¹

A magyar köztársaság 1918. november 16-i kikiáltása alkalmával lezajlott rendezvény és a Horthy Miklós vezette Nemzeti Hadsereg pontosan egy évvel későbbi budapesti bevonulási ünnepe jól szemléltetik a fentieket, elemzésük során pedig az is nyilvánvalóvá válik, hogy e nagy akciók egymás ellen is irányulhatnak – akár úgy is, hogy, éppen a hatás érdekében, a másik rendezvény által kifejezett nézetrendszer elutasítandó, rokon jellegű eszközöket alkalmaznak.

A köztársaság kikiáltásának előkészületei során a Nemzeti Tanács 1918. november 15-i ülésén – a Pesti Napló tudósítása szerint – a következőképpen alakította át a politikai ünnepek kora-

^{*} PhD, tudományos munkatárs – MTA Történelemtudományi Intézet.

beli sorozatát: „Ünnepnap lett már ma a november tizenhatodika és nemzeti ünnepé deklarálták a Nemzeti Tanács mai ülésén a forradalom kitörésének felejthetetlen napját, október harmincegyedikét. Eltörölték mint ünnepnapokat a király és királyné születésnapját, Ferenc József halálának napját, április tizenegyedikét, szóval mindazokat az ünnepeket, amelyek a régi rendszerre emlékeztethetnek. Nemzeti ünnep a régiek közül csak kettő marad: március tizenötödike és augusztus huszadika, Szent István napja, amelyet egyházi ünnepnapnak tekintenek.”²

Az új hatalom tehát, saját eszmerendszerének kifejezésre juttatása érdekében radikálisan megváltoztatta az ünnepek rendszerét: újakat hozott létre (október 31., november 16.); megerősített egy meglévőt (március 15.);³ átértelmezett egy már létezőt (augusztus 20.);⁴ többet pedig eltörölt (a Habsburg-uralkodókkal kapcsolatos ünnepeket).⁵ A Nemzeti Tanács ugyanezen ülésén – Fritz János, a testület jegyzőjének 1920-as emlékirata szerint – megállapította a képviselőház november 16-i ülésének napirendjét és ezzel kapcsolatban foglalkozott Tisza István halálával. Ekkor Hock János azt javasolta, hogy „Tisza István halálát be se jelentsék, *ne parentálják*, bízzák a történelemre”⁶ – feltehetőleg azért, hogy a meggyilkolt, sokak számára jelképértékű politikus⁷ különféle megítéléseinek esetleges vitája ne zavarja meg a köztársaság kikiáltásának ünnepélyességét. Tisza alakjának efféle kiiktatása a rendezvényből szintén az új hatalmat volt hivatott erősíteni.

Az ünnepségre a szervezők a Parlament elé hatalmas tömeget vonultattak fel. A Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezetői az általuk mozgósított munkásságot önmaga, sőt általában „a nép” jelképeként szándékoztak megjeleníteni, amint azt a Népszava november 16-i számában közzétett felhívásuk mutatja. E szerint a „régiszer” politikusai „valószínűleg nagy számban fognak megjelenni az országgyűlés fölösztatásának aktusára s amivel sohasem számoltak, amit nem ismertek és nem támogattak, a nép sorfala között fognak fölvonulni a régi rendszer egyik erős intézményének temetésére. Mi ismerjük a szervezett munkásságot és ismerjük azt a méltóságot, amelynek magaslatára különösen most, győzelmes erejének tudatában fölemelkedett és fölöslegesnek kell tartanunk a figyelmeztetést, hogy *a képviselőház és a főrendiház tagjait még csak szóbeli inzultus se érje*, amikor letúnt hatalmuk temetésére a nép között elvonulnak. A népek meg kell mutatnia ezeknek az embereknek, mennyire nem ismerték azokat, akikkel nem akarták megsztani hatalmukat és akiknek a törvényhozástól való távortartása érdekében vakon követék fanatikus vezéreiket minden praktikájukban és gáncsvetésükben.”⁸

Az ünnepség dekorációinak készítői az Országház előtti teret főként nemzetiszínű és vörös lobogókkal díszítették; póznák közé kifeszített köteleken a magyar trikolor, vörös és a főváros színeit viselő zászlók lengtek. A Parlament főhomlokzatára kétoldalt nemzetiszínű, középre pedig vörös lobogót tűztek ki. Az épület főbejáratánál vörös drapériás emelvényt helyeztek el. Az Országházzal szemben lévő épületeket is nemzetiszínű zászlókkal és vörös drapériával díszítették. A Parlament előtti tere november 16-án reggeltől folyamatosan érkeztek a különféle testületek, köztük a szociáldemokrata szakszervezetek csoportjai. A felvonulók nemzetiszínű kokárdákat, piros jelvényeket és az 1918-as forradalom jelképeinek számító őszirózsákat viseltek, a szociáldemokraták irányította munkások pedig kalapjukra piros cédulát illesztettek „Éljen a köztársaság! A magyarországi szociáldemokrata párt” felirattal – amely eljárással a párt sajátosan törekedett hangsúlyozni szerepét, jelenlétét e szimbolikus térfoglalás során.⁹

A téren különféle szervezetek képviselői osztogattak röpcédulákat az egybegyűlteknek. A felvonulásról ekként számolt be egy korabeli napilap: „Már minden utca, amely a parlament elé vezet, emberek áradatát hozza, zsbongó, mámoros tömegeket, bokrétás lobogókkal és fölhangzik váltakozva a Himnusz, a Kossuth-nóta és a Marseillaise. Zeneszóval érkezik egy csavargár munkássága a Markó-utca felől, majd szines selyemzászlókkal különféle testületek és egyesületek. A tömegek beözönlenek a tere, amely elnyelni nem bírja az áradatot. [...] Féltizenegykor egyetlen fekete folt a hatalmas tér.”¹⁰

A Parlamentben az államforma megváltoztatásával kapcsolatos eljárás során először a még 1910-ben megalakult képviselőház mondta ki feloszlását.¹¹ A Ház ülésén elnökölő Szász Károly – összhangban az idézett, november 15-i Hock-javaslatlaltal, ám eltérve a parlamenti szokástól – nem búcsúztatta el a meggyilkolt Tisza Istvánt, amely eljárása azonnal beszéd tárgyává vált a jelenlévők között.¹² A sokak szemében a bukott rendszer jelképének számító politikus hallgatással történő kiiktatása az ünnepségből tehát nem sikerült teljes mértékben. A képviselőház feloszlása után a főrendiház berekesztette üléseit.¹³ Mindezt követően került sor a népköztársaság kikiáltására a Parlament kupolatermében,¹⁴ ahol ez alkalomból a magyar társadalom legkülönbözőbb csoportjai – köztük idős, még az 1848–1849-es forradalomban és szabadságharcban részt vett katonák – jelentek meg.

Ekkor tartott beszédében Hock János, a Nemzeti Tanács elnöke áttekintette a magyar történelmet és így szólt az egyik idős, szabadságharcos katonához: „És te, nagy idők tanúja, aki először vettél részt a mi szabadságharcunkban a magyar köztársaságért, szintén nem lettél rokkant, nem lettél elnyomott vértanú a 48-as küzdelmek lebírása után, hiába mert megérted, amiért küzdöttél: hazádnak feltámadását a magyar független köztársaságban.”¹⁵

De nemcsak Hock János tartotta szükségesnek, hogy megmutassa az 1918-as forradalom „történelmi előzményeit”, hanem Kunfi Zsigmond, szociáldemokrata miniszter is, aki további „elődfigurákat” is felemlegetett beszédében, köztük a „magyar jakobinusokat”: Martinovics Ignácot és társait (akik egyébként már a 19–20. század fordulójától szerepeltek a Magyarországi Szociáldemokrata Párt kiadványaiban rendszeresen méltatott történelmi személyiségek sorozatában):¹⁶ „Azon a napon, amikor a magyar népköztársaság álomból valósággá serdül, a hála, a kegyelet és megindulás szavával kell köszöntenünk mindazokat, akik életükkel, szenvedésükkel, munkájukkal ezt a napot mindannyiunk számára megérlelték. Gondolok azokra a férfiakra, Martinovics Ignácra, akik a hóhér bárdja alá hajtották fejüket; gondolok azokra, akik 1849-ben proklamálták a köztársaságot és érette bitófa alá mentek és halált szenvedtek”, továbbá a világháború áldozataira és a munkásmozgalom résztvevőire.¹⁷

Beszéde végén Kunfi az 1848–1849-es forradalmárok közül felidézte Petőfi Sándor alakját és szavait (a költőt egyébként a 19. század végétől különféle eljárásokkal rendszeresen méltatták a magyarországi szociáldemokraták),¹⁸ ám, az aktuális politikai törekvések történelmi legitimálása érdekében átalakítva az Egy gondolat bánt engemet... című vers „Ha majd minden rabszolga-nép / Jármat megunva síkra lép / Pirosló arczczal és piros zászlókkal”¹⁹ sorait: „Én azt gondolom, hogy most már eljött az az idő [!] is, melyről a magyar forradalom nagy költője, Petőfi Sándor beszélt, amikor azt mondta, hogy »eljön a nap [!], midőn minden rabszolganép jármát megunva síkra lép«.”

A továbbiakban pedig a miniszter már nem a jelen, hanem a jövő: a forradalmi változások – köztük a magyar – baloldali irányultságú továbbalakulását kilátásba helyezve idézte fel a költő szavait és alakját: „Én hiszem, hogy Petőfi próféciájának az a második része is be fog telni és betelőben van már, amely azt mondja, hogy nemcsak »pirosló arczczal«, de »piros zászlókkal is« ki fognak állni a népek egymásután és egy hatalmas szimfoniában fogják elzengeni a világszabadság hatalmas dalát.”²⁰

A beszédrészletek jól mutatják, hogy a tér elfoglalását mintegy kiegészítve, a rendezvény főszereplői az időben is igyekeztek kijelölni az 1918-as forradalom, az új köztársaság helyét az általuk elődökként értékelt történelmi személyiségek megjelenítésével, méltatásával.

Szintén az új rendszer időbeli elhelyezését volt hivatott szolgálni – a Nemzeti Tanács november 15-i ülésén hozott határozatokkal összhangban – az a Hock János által előterjesztett indítvány is, amely a korabeli ünnepek sorozatának átalakításával foglalkozott: „a győzedelmes forradalom napján, október 31-én és a köztársaság kimondása napján, vagyis november 16-án örök időkre szóló nemzeti ünnepet tartunk, és a nemzet történetét meggyalázó április 11-ét és a többi királycazfrangos ünnepeket töröljük.” A javaslatra a jelenlévők helyeslően reagáltak.²¹

A Parlamentben beszédet tartott Károlyi Mihály miniszterelnök is, aki, egyebek mellett, kijelentette: „Trombitaharsonával fogjuk ennek a mai napnak határozatait széjjelkürtölni az egész világba. A radio, a telefon, a telegráf működni fognak a mai napon és remélem és hiszem, hogy ezek után azok a kételyek el fognak oszlani, ha megtudják, hogy ma itt mi történt, ha megtudják, hogy a köztársaság, a demokrácia és a szociális intézmények megvalósításának ünnepnapján odakünn száz meg százezer ember van.”²² A miniszterelnök tehát az új rendszer legitimitációja érdekében az Országház elé felvonultatott tömeget – hasonlóan a Magyarországi Szociáldemokrata Párt idézett iránymutatásához – mintegy önmaga: „a magyar nép” jelképeként ábrázolta. A parlamenti ülés után Károlyi az épület bejáratánál elhelyezett vörös emelvényről mondott beszédet a tömegnek, hangsúlyozva a nép, a forradalom győzelmét, a népköztársaság megalkotásának jelentőségét. Az épület más részeinél és a tér különböző pontjain további szónokok tartottak beszédeket az egybegyűlteknél. A mintegy 200 000 főnyi tömeg a beszédek után, az ünnepség befejeződésekor szétszórt.

E rendezvény egészére, illetve egyes elemeire sajátos visszautalások történtek pontosan egy évvel később, a Horthy Miklós vezette Nemzeti Hadsereg budapesti bevonulási ünnepségén – immár az ellenforradalom, az 1918–1919-es forradalmak szellemiségével való jelképes leszámolás jegyében.²³ E törekvés megfigyelhető már az ünnepség időpontjának kiválasztásában is: egyik szervezője ugyanis azt kérte, hogy a díszbevonulást lehetőleg november 16-ára tegyék. Ez szerinte politikai okokból lenne fontos, mert ez volt az a dátum, amelyen az Országház téren a múlt évben nyilvánosan Károlyira lett átruházva a hatalom.²⁴

Az ünnepség fogadóbizottsága pedig igyekezett ez alkalomból mozgósítani a „honfitársak” tömegeit, amelyeket e szervezők immár „a nemzet” jelképeként kívántak szerepeltetni a rendezvényen. Felhívásuk ekként buzdított: „Honfitársak! [...] Jertek köznapi ruháitokban [az ünnepségre], de fogadjátok szeretettel a csapatokat, hadd érezzék katonáink, hogy végre itthon vannak. Fogadjátok hazafias lelkesedéssel, hadd lássa mindenki, hogy a nemzet együtt érez a hadsereggel. Jertek tömegesen, hadd vegye tudomásul a világ, hogy sokan vagyunk, ha hi a haza!”²⁵

A bevonulásnál Horthy fehér lovon Kelenföldről indult meg és csapataival a Gellért tere vonult, ahol a főváros vezetői fogadták. Itt mondott beszédében Horthy, Budapestet elítélve, utalt a köztársaság kikiáltására is: „ez a város sárba tiporta a nemzet koronáját”.²⁶

A Gellért téri fogadás után a menet a Parlamenthez vonult. A hadsereg útvonalán hatalmas tömeg sorakozott fel, sok esetben fehér virágokat (köztük őszirózsákat) szórtak a katonák elé. A Parlamentnél lezajló ünnepségre az épület bejáratához – oda, ahol egy évvel korábban az a vörös emelvény állt, amelyről Károlyi Mihály beszédet tartott a tömegnek – fehér fából ácsolt, zöld baldachinos misésátozt építettek, ebből pedig – létrehozva a magyar trikolor színegyüttesét – piros szőnyeg futott le a terre. A sátorban oltár állt, mögötte fehér alapon hatalmas aranykereszt.

E sajátos épületegyüttes jól szemlélteti az ünnepség meghatározó eszmei mozzanatát: a forradalmak szellemiségét elutasítva, a nemzeti gondolkör szakralizálását, ugyanakkor a keresztény vallásos eszmerendszer nemzetivé tételét. Az Országház homlokzatán háromszínű zászlók lógtak, a téren pedig fehér póznák közt kifeszített köteleken nemzetiszínű és a főváros színeit viselő zászlók lengtek.

E dekoráció rokon jellegű volt az egy évvel korábbi köztársasági ünnepségével, ám ezúttal a vörös lobogók hiányoztak – ezzel az eljárással az 1919-es rendezvény szervezői minden bizonnyal a forradalmak elutasítását akarták kifejezésre juttatni. E politikai törekvés megfigyelhető a Parlamentnél elhangzott beszédekben is, például Tormay Cécile író nő – aki a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségének képviselőjeként adta át a magyar asszonyok zászlaját Horthynak – ekként üdvözölte a Nemzeti Hadsereget: „Magyar hajnal és keresztény feltámadás a Ti hazatértek, egy szörnyű véres Kálvária után, melyben Károlyi, a magyar Judás Iskariot és démoni cinkosai elárulták, megkínózták, kifosztották és megcsúfolták a magyar nemzetet.”²⁷

A Nemzeti Hadsereg budapesti bevonulási ünnepségének szervezői tehát, éppen a forradalmak szellemiségével való leszámolás jegyében több olyan eszközt, eljárást alkalmaztak, amelynek jelen voltak a köztársaság kikiáltásánál is. Mindkét szimbolikus térfoglalási akció ugyanis Budapest reprezentatív, nagy szimbolikus értékű belső területeinek és az Országháznak megszállásával-átalakításával igyekezett hirdetni az ezen eljárásokat alkalmazó politikai erők világfelfogását, értékrendszerét. Az 1918-as és az 1919-es ünnepségnél jelen voltak domináns – az ezeket alkalmazó politikai erők jelölésére is használható – színek is: a köztársaság kikiáltásánál a nemzeti színek és a vörös, a Horthy-bevonulásnál a fehér. Mindkét rendezvényen egyszerre volt jelen az elutasítás és a méltatás gesztusa. A köztársaság kikiáltásánál leszámoltak az előző politikai rendszerrel és megemlékeztek az elődökként méltatott „magyar jakobinusokról”, az 1848–1849-es forradalmárokról és szabadságharcosokról, átalakították az ünnepségek sorozatát²⁸ – egy nemzeti, köztársasági szemlélet jegyében. Horthy, bevonulásakor fehér lovon ült, az Országházra misésátort építettek, az elhangzó beszédekben leszámoltak a forradalmakkal – egy nemzeti és keresztény gondolatvilág hangsúlyozott kifejezésekképpen.

Az 1919-es ünnepségnél pedig vannak példák arra az eljárásra is, hogy a szervezők a nézeteket hirdetni hivatott akciót vagy tárgyat olyan korábbi esemény vagy tárgy helyére illesztették, amely homlokegyenest ellenkező eszmei tartalmat hordozott: ez történt a bevonulás időpontjának meghatározásánál és a misésátornak a vörös drapériás emelvény helyére építésénél. Sőt, úgy tűnik: a bevonulási ünnepség egyes szereplői azáltal is törekedtek az 1918–1919-es forradalmak szellemiségével történő leszámolásra, hogy beszédekben olykor ugyanazokat a fordulatokat, kifejezéseket alkalmazták, mint az egy évvel korábbi rendezvény szónokai – ám teljesen ellenkező eszmei tartalommal és összefüggésben.

Így például 1918-as beszédében Hock János azt mondta az öreg, 1848–1849-es szabadságharcos katonának: megérted „hazádnak feltámadását a magyar független köztársaságban”,²⁹ 1919-ben pedig Tormay Cécile többek között azzal köszöntötte a Nemzeti Hadsereget, hogy „keresztény [!] feltámadás a Ti hazatéréstek”.³⁰ Továbbá, a rendezvényekre mozgósított és megjelent tömeg szerepe is részben azonos volt: a szervezők, közvéleményformálók e tömegeket önmaguk („a nép”, majd „a nemzet”) jelképeként is szánták, amint ez az idézett 1918-as szociáldemokrata iránymutatásban, a Károlyi-beszédrészletben és az 1919-es Horthy-bevonulást szervező bizottság felhívásában is megfigyelhető. A két ünnepség ugyanis egy-egy politikai rendszerváltás jelképeként is hivatott volt működni – a mozgósított tömegeknek ezeket kellett részvételükkel legitimálniuk. Mindezekben túl annak megismeréséhez, hogy e rendezvények miként épültek be a következő évtizedekben a magyar politikai kultúrába, még további kutatásokra van szükség.

Jegyzetek

- ¹ L. ehhez ált. *Bodó Julianna–Biró A. Zoltán* (2000): Szimbolikus térfoglalási eljárások. In. *Bodó Julianna* (szerk.) (2000): *Miénk a tér? Szimbolikus térhasználat a székelyföldi régióban*. KAM-Regionális és Antropológiai Kutatások Központja–Pro Print Könyvkiadó, Csíkszereda. 9–42. old.
- ² November 16: magyar köztársaság. In. *Pesti Napló* 69. évf. (1918) 269. sz. (november 16.) 3. old. – A korabeli szövegeket eredeti helyesírással közlöm, a kurzíválások az idézetekben az eredeti kiemeléseknek felelnek meg. – L. még pl. A magyar köztársaság születésnapja. Munkaszünet a Nemzeti Tanács ülése idején. In. *Friss Ujság* 23. évf. (1918) 269. sz. (november 16.) 2. old.; Október 31 és november 16 vörösbetűs nemzeti ünnep. A Habsburgokra emlékeztető ünnepnapokat eltörölték. In. *A Nap* 15. évf. (1918) 269. sz. (november 16.) 3. old.
- ³ L. ehhez pl. *Gyarmati György* (1998): *Március hatalma – a hatalom márciusa*. Fejeztek március 15. ünneplésének történetéből. Paginarum. Budapest. 19–44. old.; *Gerő András* (2004): *Képzelt történelem*. Fejezetek a magyar szimbolikus politika XIX–XX. századi történetéből. Eötvös Kiadó–PolgART Kiadó. Budapest. 2004. 163–170., 177–179. old.

- ⁴ L. ehhez pl. *Árpád von Klimó* (2003): *Nation, Konfession, Geschichte. Zur nationalen Geschichtskultur Ungarns im europäischen Kontext (1860–1948)*. R. Oldenbourg Verlag. München. 2003. 92–130. old.
- ⁵ L. ezekhez pl. *Hanák Péter* (1988): 1898. A nemzeti és az állampatrióta értékrend frontális ütközése a Monarchiában. In. *Hanák Péter: A Kert és a Műhely*. Gondolat. Budapest. 1988. 112–129., 286–288. old.
- ⁶ Magyarország pusztulásáért a radikálisok és szocialisták felelősek! (Már a Nemzeti Tanácsban megkezdték aknamunkájukat a proletárdiktatura előkészítésére. – Dr. Fritz Jánosnak, a Nemzeti Tanács jegyzőjének, leleplezései.) In. *Virradat* 3. évf. (1920) 10. sz. (január 11.) 2. old.
- ⁷ Tisza meggyilkolása után pl. a Népszava ezt írta a politikusról: „A leggonoszabb és legkonokabb osztályuralomnak – amelyhez fogható ma már Európában sehol sem lehet találni – ő volt a megismerésítője [...] Csütörtökön délben ennek mind vége volt: megdőlt – reméljük, örökre – az őbenne megtestesült junkeruralom és az erőszak kormányrendszere.” Tisza. In. *Népszava* 46. évf. (1918) 256. sz. (november 1.) 7. old. Czillich Anna festőművész pedig így fogalmazott 1918. november 2-i naplófeljegyzésében: „És Tisza is halott. Bármennyire gyűlöltem mint a zsarnokság, a rabság megszemélyesítését, mégis egy ember vére folyt ki.” Czillich Anna (1925) naplója. Lantos R.–T. Budapest. 1925. 42. old.
- ⁸ Magyar köztársaság. November 16: a köztársaság születésnapja. In. *Népszava* 46. évf. (1918) 271. sz. (november 16.) 5. old.
- ⁹ Az ünnepség vizsgálata során felhasználtam a korabeli újságok tudósításait és képanyagát, továbbá a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárának, a Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeuma Fényképtárának, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteménye Fotótárának, a Hadtörténeti Múzeum Fotóarchívumának és a Magyar Távirati Iroda Fotóarchívumának anyagait. A rendezvényről készített, fennmaradt filmhíradó-felvételeket ld. Országos Széchényi Könyvtár, Történeti Interjúk Tára 2747. sz. videókazettán, passim. – Az Országház előtti tér történetéről, szimbolikus jelentőségéről ld. Gerő András (2008): *Térerő. A Kossuth tér története. Új Mandátum Könyvkiadó*. Budapest. 2008.
- ¹⁰ Kikiáltottuk a magyar népköztársaságot. Néphatározat a választójogról, a sajtószabadságról, az esküdttbíráskodásról, az egyesülés és a gyülekezés szabadságáról és a földmives-nép földhöz juttatásáról. Szikratávirat a világ minden nemzetéhez. In. *Pesti Hirlap* 40. évf. (1918) 270. sz. (november 17.) 1. old. – A korabeli újságok beszámolóiból az derül ki, hogy az ünnepségen részt vevők különböző szövegekkel énekelték a Marseillaise-t: a dallamhoz illesztett, szociáldemokrata szellemiségű, magyar szöveggel minden bizonnyal a szociáldemokraták, az eredeti szöveg magyar fordításával pedig más politikai nézeteket képviselő csoportok. L. ehhez még pl. *Nagy Dezső* (1987): *Magyar munkásfolklór*. Gondolat. Budapest. 1987. 119., 127., 172. old.
- ¹¹ Vö. ehhez pl. *Schönwald Pál* (1969): *A magyarországi 1918–19-es polgári demokratikus forradalom állam- és jogtörténeti kérdései*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1969. 125. old. L. még ált. *Hajdu Tibor* (1990): *A köztársaság kikiáltása*. 1918. november 16. In. *História* 12. évf. (1990) 5–6. sz. 39–40. old.
- ¹² L. erről: Éljen a magyar köztársaság! In. *A Nap* 15. évf. (1918) 270. sz. (november 17.) 2. old.; November 16. Magyarország független, önálló népköztársaság. In. *Világ* 9. évf. (1918) 270. sz. (november 17.) 4. old.
- ¹³ Vö. ehhez: *Schönwald Pál* (1969): i. m. 125–126. old.
- ¹⁴ A Köztársasági Újság beszámolója szerint az 1918. november 16-i ünnepség előtt „Utoljára a koronázást megelőzőleg jutott szerephez a kupolacsarnok. Akkor a képviselőház és főrendiház tartott itt együttes ülést a koronázás megtartásáról.” Megszületett a magyar köztársaság! In. *Köztársasági Újság* 1. évf. (1918) 2. sz. (november 17.) 2. old. További kutatásokat igényel annak tisztázása, hogy a köztársaság kikiáltási ünnepségének rendezői e helyszínválasztással tudatosan visszautaltak-e a koronázásra – így téve még nyomatékosabbá a királyság intézményével történő leszámolást...
- ¹⁵ Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. 41. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság Könyvnyomdája. Budapest. 1918. 457. old.
- ¹⁶ L. ehhez: *Vörös Boldizsár* (2004): „A múltat véggépp eltörölni”? Történelmi személyiségek a magyarországi szociáldemokrata és kommunista propagandában 1890–1919. MTA Történettudományi Intézete. Budapest. 2004. 28–62. old., IV. tábla.

- ¹⁷ Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója i. m. 461. old.
- ¹⁸ L. ehhez pl. *Vörös Boldizsár* (2004): i. m. 29–65. old., VIII. tábla.
- ¹⁹ L. ehhez pl. *Petőfi Sándor* (1892): Egy gondolat bánt engemet... In: *Petőfi Sándor összes költeményei. Végleges, teljes kiadás. II. Kisebb költemények 1842–46.* Athenaeum R. Társulat. Budapest. 1892. 456. old.
- ²⁰ Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója i. m. 463. old.
- ²¹ Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója i. m. 457. old.
- ²² Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója i. m. 459. old. Vö. még ált. *Varga Lajos* (2007): A Magyarországi Szociáldemokrata Párt és a köztársasági gondolat. In: *Feitl István* (szerk.): *Köztársaság a modern kori történelem fényében. Tanulmányok. Napvilág Kiadó. Budapest. 2007. 228–229. old.*
- ²³ Az ünnepséget részletesen elemeztem: *Vörös Boldizsár* (2000): Károlyi Mihály tér, Marx-szobrok, fehér ló. Budapest szimbolikus elfoglalásai 1918–1919-ben. In: *Budapesti Negyed* 8. évf. (2000) 3–4. sz. (ősztél) 156–163. old.; *Vörös Boldizsár* (2002): Tértfoglalás Budapesten – tértfoglalás a történelemben? A Nemzeti Hadsereg budapesti bevonulási ünnepsége 1919. november 16-án. In: *Pásztor Cecília* (szerk.): *Ünnep – hétköznapi – emlékezet. Társadalom- és kultúrtörténet határmezsgyéjén. A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület konferenciája. Szécsény, 2000. augusztus 24–26. Nógrád Megyei Levéltár. Salgótarján. 2002. 181–186. old.*
- ²⁴ L. Hadtörténelmi Levéltár, I. 89. VKF 1919. 13. d. 793. sz.
- ²⁵ A nemzeti csapatok Budapesten. – A románok kivonultak. – Budapest magyar kézen. – In: *Budapesti Hírlap* 39. évf. (1919) 114. sz. (november 15.) 3–4. old.
- ²⁶ A nemzeti hadsereg Budapesten. In: *Budapesti Hírlap* 39. évf. (1919) 116. sz. (november 18.) 3. old.
- ²⁷ Tormay Cécile beszédének szövege *Kiáltvány a Magyar Nemzeti Hadsereghez!* címmel, Tormay nevének feltüntetése nélkül, „A Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége” aláírással megjelent röplapon, l. Országos Széchényi Könyvtár, Plakát- és Kisnyomatgyűjtő 1919/33. sztl. L. még: *Hajdu Tibor*: Történeti realizmus és nemzeti bünbakkeresés: az őszirózsás forradalom példája. In: *Fischer Ferenc–Majoros István–Vonyó József* (szerk.): *Magyarország a (nagy) hatalmak erőterében. Tanulmányok Ormos Mária 70. születésnapjára.* University Press. Pécs. 2000. 213–215. old.
- ²⁸ Ezekkel az eljárásokkal a korabeli közvélemény-formálók határozottan törekedtek egy „saját hagyomány” megteremtésére is. L. ehhez: *Eric Hobsbawm* (1985): Introduction: Inventing Traditions. In: *Eric Hobsbawm–Terence Ranger* (ed.): *The Invention of Tradition.* Cambridge University Press. Cambridge–London–New York–New Rochelle–Melbourne–Sydney. 1985. 1–14. old.; *Eric Hobsbawm* (1987): Tömeges hagyomány-termelés: Európa 1870–1914. In: *Hofer Tamás–Niedermüller Péter* (szerk.): *Hagyomány és hagyományalkotás. Tanulmánygyűjtemény.* MTA Néprajzi Kutató Csoport. Budapest. 1987. 127–197. old.; *Glatz Ferenc* (1990): A történettudomány és a közgondolkodás történeti elemei. In: *Glatz Ferenc*: *Történetírás – korszakváltásban. Tanulmányok. Gondolat. Budapest. 1990. 87–90. old.*
- ²⁹ L. ehhez e munkám 15. jegyzetét és a hozzá kapcsolódó főszöveg-részt!
- ³⁰ L. ehhez e munkám 27. jegyzetét és a hozzá kapcsolódó főszöveg-részt! – Egy hasonló jellegű párhuzam: 1918-ban Kunfi Zsigmond így fogalmazott: „Ma itt áll előttünk az a királyi hatalom, amely megindította és elvesztette ezt a háborút. Itt áll előttünk mindazoknak politikai uralma, akik ezzel a királysággal szolidaritásban együtt dolgoztak és állottak. Itt áll előttünk a vádlottak padján az egész politikai és gazdasági rendszer, amely a latifundiumokkal, a nagy bankoknak és az uzoratókének hatalmával egyenlően bűnös abban, ami ezekben az esztendőkből itt történt. És én a népnek nevében merem azt mondani: Ide hívom tetemre mindezeket. [!] Lelkemből egy óriási ravatalt látok. Ezen a ravatalon ott fekszik az ezer sebből vérző, ellenséges hadseregek invázióját szenvedő, embereit és katonáit ruhával és élelemmel ellátni nem tudó Magyarország.” Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója i. m. 461. old. 1919-ben pedig Horthy azt mondta, hogy „*Tetemre hívom itt a Duna partján a magyar fővárost.*” L. ehhez e munkám 26. jegyzetét és a hozzá kapcsolódó főszöveg-részt! E beszédek keletkezési körülményeivel kapcsolatban még további kutatásokra van szükség.